

УДК 377.36.-055.2:371.134(477.43/.44) «18-19»

ТЕТЯНА ЗУЗЯК

(Вінниця)

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ В ЖІНОЧИХ ДУХОВНИХ УЧИЛИЩАХ ПОДІЛЛЯ (ДРУГА ПОЛ. ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті на основі архівних та літературних джерел простежено історію професійного становлення вчителя в жіночих духовних училищах Поділля. Розглянуто організацію навчально-виховного процесу та підкреслено роль та значення вивчення педагогіки, дидактики, методики у становленні вчителя на Поділлі. Доведено, що в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. жіночі духовні училища стали провідними жіночими середніми закладами освіти в професійній підготовці вчителів на Поділлі.

Ключові слова: педагогічна освіта, Поділля, Подільське жіноче училище духовного відомства, Тульчинське єпархіальне училище, педагогічний клас.

Важливою проблемою школи на Поділлі залишалася підготовка учительських кадрів. Система духовної освіти, що існувала на середину ХІХ ст., передбачала навчання і виховання в душі православ'я дітей духовенства чоловічої статі в повітових училищах та Подільській духовній семінарії. Спеціальних навчальних закладів для жінок духовного звання не існувало. Багато аспектів історії розвитку духовних жіночих закладів освіти розглядали Д. Семенов, М. Демков, В. Григор'єв. Серед сучасних дослідників освіти Поділля варто виділити І. Сесака. Професійне становлення вчителя в жіночих духовних училищах Поділля середини ХІХ – початку ХХ ст. мало досліджене у філософських, історичних, педагогічних і наукових роботах. Цілісне уявлення про підготовку вчителів у духовних жіночих училищах Поділля дають змогу сформуванню видання дореволюційної Росії та архівні документи.

Метою даного дослідження є висвітлення професійного становлення вчителя початкової школи в духовних жіночих училищах Поділля другої половини ХІХ – на початку ХХ ст.

З другої половини ХІХ ст. для підготовки учительок народних шкіл створювалися спеціальні середні навчальні заклади, які поділялися залежно від фінансування та зовнішнього адміністративного устрою на два типи: духовні училища духовного звання і єпархіальні жіночі училища. Діяльність перших визначав Загальний Статут училищ духовного звання в Західних єпархіях, складений духовно-навчальним управлінням Святійшого Синоду в 1863р. [1, с. 288-289]. Такий статус мало Подільське жіноче училище для дівчат духовного звання. Училище було засноване у м. Кам'янець-Подільському на одних засадах з Віленським і відкрито 22 липня 1864 р., перебуваючи у відомстві Государині Імператриці [23, с.188]. Програма Подільського жіночого училища духовного відомства складалась з елементарного курсу навчання, зокрема: Закону Божого, російської мови, арифметики, географії та історії [18, с. 173-176]. Зазначимо, що вивчення педагогіки, так необхідної для становлення вчителя, на початку існування Подільського жіночого училища духовного відомства не

передбачалось. У Державному архіві Хмельницької області зберігається Протокол про заснування училища для дівчат духовного звання в Подільській єпархії в м. Кам'янці, де зазначалось, що крім основних предметів пропонувалось ввести рукоділля, музику та співи [6, арк.60-81].

Варто зазначити, що це був перший на Поділлі жіночий навчальний заклад у душі православ'я, його призначення на початку існування полягало в приготуванні дружин для священнослужителів, освічених матерів духовних родин та участі в освіті селянських дівчат, так як жінка з більшим співчуттям та більшим успіхом могла передати знання подібним, хоча, звання домашньої вчительки вихованки Подільського жіночого училища змогли отримувати лише з 1886 р. [2, с. 67].

До другого типу училищ належали єпархіальні жіночі училища, Статут яких був затверджений 20 вересня 1868р. Єпархіальні училища перебували у віданні Святійшого Синоду, під безпосереднім управлінням єпархіальних архієреїв, під опікуванням місцевого духовництва та Ради училища. З введенням Статуту єпархіальних училищ змінювався і статус випускниці училища – вона отримала право на звання домашньої вчительки, що на практиці означало можливість займати посаду вчительки початкової школи. Офіційно Тульчинське єпархіальне училище відкрили 5 жовтня 1867 р. [22, с. 324].

З огляду на те, що випускниці духовних училищ мали працювати вчительками в народних школах або виховательками в тих же самих училищах, – випускниці старших класів залучались до вивчення педагогіки, дидактики та практичних уроків у початкових школах. З введенням педагогіки в коло предметів, які викладались у жіночих духовних училищах Поділля, ці заклади розширили своє освітнє значення. Зокрема, в Тульчинському єпархіальному училищі педагогіка викладалась в обсязі 2 годин на тиждень по посібнику В. Куртмана (директора вчительської семінарії в Фрідберзі) «Керівництво до виховання та навчання» (Ч. I , 1859 р. та Ч. II, 1867 р.). Вперше впроваджувалась практична робота: вихованки вищих класів займались з ученицями нижніх класів [24, с.479]. За твердженням дослідника історії освіти Поділля І. Сесака у зв'язку з нестачею коштів та тісністю приміщень вивчення педагогіки припинилось у 1869 р. [22, с.330]. Аналіз літератури дає нам підстави стверджувати, що в 1877–1879 рр. вивчення педагогіки в училищі відновилось у кількості лише 1 години на тиждень [9, с.103-105]. Згідно звіту за 1879–1883 рр. вихованки Тульчинського училища вивчали загальну педагогіку, дидактику та методику по підручнику П. Рощина «Нарис найголовніших практичних положень педагогіки, дидактики і методики, застосованої до навчальних предметів початкової освіти», складеним спеціально для жіночих навчальних закладів [10, с.27]. Слід відзначити, що велику роль при вивченні педагогіки відводилось написанню письмових творів. Наприклад, для письмових робіт з педагогіки пропонувались наступні теми: Значення сімейного виховання для людини. Чому навчання в початковій школі повинно бути і вихованням? Спомини з мого дитинства. Переваги звукового способу спільного навчання письму-читанню перед літерно-сполучним. Корисні і шкідливі сторони наочності в початковому навчанні дітей. Як провести в школі урок перевіркової диктовки? [21, с.37]. Зауважимо, що для виправлення недоліків у письмових роботах з педагогіки інспектор класів рекомендував викладачам всебічно пояснювати тему твору та пропонувати для читання ученицям статті, які стосувались до теми твору,

пропонувати вихованкам короткий розвиток теми в питаннях також для досягнення навичок у безгрішності орфографії та використанні розділових знаків вчителю російської мови пропонувалось проводити диктовки з докладним поясненням правил російського правопису і їх використанням [10, с. 29].

У 1884 р. основним завданням духовних жіночих училищ Поділля стала підготовка учительок для церковнопарафіяльних шкіл та інших народних шкіл відповідно зміни Статуту епархіальних жіночих училищ. Відбулися зміни у навчально-виховній роботі духовних жіночих училищах Поділля. Перш за все з 1885–1886 н. р. Подільське жіноче училище духовного відомства було перетворено в шестикласне по Статуту епархіальних училищ. Крім цього у вересні 1886 р. згідно Указу Государині Імператриці вихованки Подільського училища, які закінчили повний курс навчання отримали право на звання домашніх учительок [2, с. 67].

Варто зазначити, що згідно літературних джерел немає точної дати повного перетворення Тульчинського епархіального училища у шестикласне. За одними джерелом ТЄЖУ було перетворене у шестикласне впродовж 1888–1889 н.р., згідно іншого в 1892–1893 н.р. [3, с. 605; 15, с. 1-18].

Відповідно змін, кількість уроків з російської мови була збільшена на основі указу Святійшого Синоду від 30 липня–12 серпня 1886 р., в Подільському училищі російську мову вивчали по «Рідному слову» К. Ушинського, перевірка знань відбувалась за допомогою диктантів. Крім цього, з російської мови в першому класі вихованки привчались до виразного та осмисленого читання книг [13, с. 597-604]. Зауважимо, що Святійший Синод велике значення надавав вибору книг та журналів для дівчат духовного звання, відповідно свого Указу від 1884 р. вихованки читали журнали «Семья и школа», «Родник», «Детское чтение», «Живописное обозрение», «Семейные вечера» «Церковные ведомости», «Детский отдых», «Церковный вестник», «Воскресный день», «Русский паломник», «Исторический вестник», «Церковно-приходская школа», «Русская школа», «Труды Шевской духовной академии», «Подольские епархиальные ведомости», що безпосередньо впливало на підняття загального розвитку вихованок училищ [12, с. 49-50].

Упродовж 1884–1886 рр. в курс предметів обох училищ була введена дидактика. Також продовжували створюватись сприятливі умови для вивчення мистецтв та французької мови. У 1884–1885 н. р. в Тульчинському епархіальному училищі французьку мову вивчали 25 відсотків всіх учениць (36 осіб). Музиці навчалось 60 відсотків (80 вихованок). В училище було придбано два піаніно, чотири фортепіано та запрошено 4 особливих учительки музики [11, с. 821]. В Подільському училищі музику вивчали лише 30 вихованок [8, с. 686]. Крім цього, з 1896 р. в Тульчинському епархіальному училищі ввелось навчання гри на скрипці для більш успішного навичку навчання дітей співу і влаштування хорів у церковнопарафіяльних школах. Також вихованки займались рукоділлям: в першому класі – в'язанням, в другому – вишиванням по канві та шили, в третьому – шили та кроїли [13, с. 597].

Таким чином, ми можемо констатувати саме той факт, що вперше викладання в духовних жіночих училищах Поділля другої половини ХІХ ст. різного роду мистецтв відрізнялось особливостями, безпосередньо пов'язаних з їх

майбутньою діяльністю учительки. Зазначимо, що в педагогічній підготовці майбутніх учительок початкової школи ці знання були вкрай необхідними.

При Тульчинському єпархіальному училищі з жовтня 1892 р. існувала церковнопарафіяльна зразкова школа, відкрита для практичного ознайомлення старших вихованок училища з методами навчання і відповідно до їх діяльності в початкових школах [14, с.325]. Таких даних про Подільське духовне училище нами не виявлено. Слід зазначити, що саме в Тульчинському єпархіальному жіночому училищі в кінці XIX ст. практична підготовка ставала провідною формою професійного навчання майбутніх учительок початкової школи.

На початку XX ст. аналізуючи літературні джерела, ми спостерігаємо зникнення педагогіки як предмету з навчальних планів духовних жіночих училищ. Про це свідчить архівний документ, а саме атестат про закінчення Тульчинського єпархіального училища Неонілі Гарнішевської в 1908–1914 рр., в якому на основі параграфу 111 Статуту єпархіальних училищ, вона удостоєна звання домашньої учительки тих предметів, з яких вона проявила успіхи, при цьому педагогіки серед предметів вивчення немає, є тільки дидактика [5, арк. 5].

У 1904 р. в Подільському жіночому училищі ввели викладання гігієни. У 1905–1906 н. р. в Тульчинському єпархіальному училищі було введено малювання. Також для підняття освітнього рівня ученицям по недільним дням пропонувалось впродовж року 13 читань літературного та географічного змісту, які ілюструвались туманними картинами за допомогою казкового ліхтаря. Читання велись викладачами історії та географії О. Боголеповим (кандидатом Санкт-Петербурзької духовної академії 1903 р.) та теорії словесності та історії російської літератури В. Янса (кандидатом Санкт-Петербурзької духовної академії 1903р., з 1909 р. – завідуючим Вінницькою церковно-вчительською школою). Крім цього, проводились літературно-вокальні музичні ранки в святкові дні, бібліотека поповнилась словником Брокгауза та Ефрона – посібником для викладачів у справі підготовки до уроку та продовжилось облаштування фізичного кабінету [4, с. 553; 16, с. 235].

Для удосконалення підготовки учениць до педагогічної діяльності в сім'ї та школі та для заповнення їх загальної освіти у 1906–1907 н. р. був відкритий педагогічний клас при Тульчинському єпархіальному жіночому училищі на 30 осіб. Вихованки розпочали вивчення педагогіки у зв'язку з психологією та методики навчальних предметів. Зауважимо, що також вихованки знайомились з курсом навчання однокласної, двокласної церковнопарафіяльної шкіл та другокласної учительської школи (6 годин на тиждень разом із практичними уроками). На заняттях з педагогіки та методики в Тульчинському єпархіальному училищі використовувались навчальні посібники та підручники: І. Скворцова «Записки з педагогіки», М. Олесницького «Курс педагогіки», А. Гиляревського «Посібник до вивчення психології», К. Смірнова «Курс педагогіки» (Ч.І. Педагогіка і загальна дидактика; Ч.ІІ. Методика навчальних предметів початкової школи) [19, с. 1-21].

Варто зазначити саме на цьому факті, що при вивченні педагогіки зверталась увага на поєднання знань із психологією. Саме на Поділлі в розглядуваний час зароджується прагматична єдність наукових сфер психопедагогіки. Відбувається усвідомлення того, що професійна педагогічна діяльність передбачає достатнє знання вчителем не лише фундаментального теоретичного

курсу педагогіки, але й сучасної психології, уміння використовувати їх досягнення в повсякденній праці.

У 1908–1909 н. р. був створений 7-ий педагогічний клас із правами 8-ми класних жіночих навчальних закладів інших відомств (гімназіями МНО та гімназіями та інститутами відомства Імператриці Марії) і при Подільському жіночому училищі духовного відомства. Зазначимо, що педагогічний клас відкрився на єпархіальні кошти [7, с.1120-1123]. Так вихованки 7-го педагогічного класу духовних жіночих училищ Поділля отримували більш наукову і педагогічну освіту, ніж вихованки 6-го класу, які не вивчали педагогіку та методику. Крім цього, в більш зрілому віці вихованки 7-го педагогічного класу приступали до виконання обов'язків домашньої вчительки. Але статистичні дані показують сумну картину, зокрема, в Подільському жіночому училищі духовного відомства в 1912 р. закінчило курс 7-го педагогічного класу та отримали свідоцтва лише 16 учениць, тоді як 6 класів закінчило і отримали атестати 29 учениць [20, с. 524].

Таким чином, аналіз професійного становлення вчителя в духовних жіночих училищах Поділля другої половини XIX – на початку XX ст. дає нам підстави стверджувати, що коло професійної діяльності, що надавалось випускницям духовних жіночих училищ, не виходило за межі учительки початкової школи і тісно перепліталось з материнськими обов'язками. З огляду на швидке відкриття церковнопарафіяльних шкіл, жіночі училища за характером та спрямованістю своєї навчально-виховної діяльності, простотою життя в них дівчат, найбільш всього відповідали характеру церковнопарафіяльної школи, і тому найбільш були здатні давати контингент учительок для цих шкіл. Проте, училища були з обмеженим курсом навчання, при цьому ведення навчальних справ ускладнювалось багатопредметністю училищного курсу і складністю програм при недостатній тривалості в 6 років. Цю проблему намагалися вирішувати відкриттям зразкової школи, введенням необов'язкових предметів (музики, французької мови, гігієни, малювання, креслення), а також відкриттям 7-го необов'язкового педагогічного класу. Крім цього, поступово формувались нові форми навчально-виховної роботи – вокально-музичні вечори, читання світської літератури, що сприяло підвищенню педагогічного рівня вихованок училищ. Проте зазначимо, що свідоцтва про закінчення духовного училища давали обмежені перспективи сільської учительки церковнопарафіяльної школи, чия праця була низькооплачуваною в системі освіти, тому дівчата після закінчення училищ не прагнули йти учителювати, про що свідчить статистика, зокрема у 1884 р. (після 20 років існування духовних жіночих училищ на Поділлі) із всіх 876 учителів церковнопарафіяльних шкіл Подільської єпархії нараховувалось лише 36 випускниць духовних жіночих училищ [17, с. 898]. Разом із тим, варто підкреслити, що жіночі духовні училища Поділля не були спеціальними педагогічними закладами, а давали загальну середню освіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Высочайше утвержденный устав училищ девиц духовного звания в западных епархиях // ПЕВ. – 1863. – № 24. – С. 288-289.
2. Высочайший Ее Императорского Влчества Государыни Императрицы Марии Федоровны дар Подольскому женскому училищу духовного ведомства // ПЕВ. – 1888. – № 4. – С. 67.

3. Годичный акт в Тульчинском женском епархиальном училище // ПЕВ. – 1894. – № 32, часть неофициальная. – С. 605-615.
4. Двадцать пятый выпуск воспитаниц Подольского женского училища духовного ведомства // ПЕВ. – 1904. – № 25. – С. 553.
5. Державний архів Вінницької області. – Ф. – 283. – Оп. 1. – Спр. 104. – 394 арк.
6. Державний архів Хмельницької області. – Ф. – 315. – Оп. 2. – Спр. 465. – 339 арк.
7. Краткие сведения из отчета за 1906/07 уч. год о состоянии учебно-воспитательной части в Подольском женском училище духовного ведомства // Православная Подолия. – 1907. – № 51-52. – С. 1120-1123.
8. Отчет о состоянии Подольского женского училища духовного ведомства по учебной и воспитательной части за 1884/85, 1885/86 уч. года // ПЕВ. – 1886. – № 34. – С. 673-690.
9. Отчет о состоянии Тульчинского епархиального женского училища в учебно-воспитательном отношении за 1878/79 уч. год // ПЕВ. – 1880. – № 9. – С. 103-105.
10. Отчет о состоянии Тульчинского епархиального женского училища в учебно-воспитательном отношении за 1883/84 уч. год // ПЕВ. – 1885. – № 2. – С. 23-30.
11. Отчет о состоянии Тульчинского епархиального женского училища в учебно-воспитательном отношении за 1884/85 уч. год // ПЕВ. – 1885. – № 50 – С. 815-828.
12. Отчет о состоянии Тульчинского епархиального женского училища в учебно-воспитательном отношении за 1885/86 уч. год // ПЕВ. – 1887. – № . – С. 49- 56.
13. Отчет о состоянии Тульчинского женского епархиального училища в учебно-воспитательном отношении за 1891/92 уч. год // ПЕВ. – 1893. – № 29. – С. 597-604.
14. Отчет о состоянии Тульчинского женского епархиального училища в учебно-воспитательном отношении за 1894/95 уч. год // ПЕВ. – 1896. – № 16. – С. 323-328.
15. Отчет о состоянии Тульчинского епархиального женского училища в учебно-воспитательном отношении за 1895/96 уч. год // ПЕВ. – 1897. – Приложение к № 19-20. – С. 1-18.
16. Отчет о состоянии Тульчинського епархиального училища за 1905/06 уч. год // Православная Подолия. – 1907. – № 10. – С. 232-238.
17. Отчет о состоянии церковно-приходских школ Подольской епархии за 1884/85 уч. год // ПЕВ. – 1885. – № 48. – С. 898-900.
18. Программа учебных предетов, имеющих преподаваться в Каменецком училище девиц духовного звания // ПЕВ. – 1864. – № 15. – С. 173-176.
19. Программы 7-го педагогического класса Тульчинского епархиального женского училища // Православная Подолия. – 1906. – №8. – С.1-21.
20. Разрядные списки // Православная Подолия. – 1913. – № 24. – С.524.
21. Семенов Д. Епархиальные женские училища за первое 50-летие их существования / Д. Семенов // Русская школа. – 1893. – №11. – С. 29-48.
22. Сесак І. Тульчинське епархіальне училище: сторінки історії (1867–1917 рр.) / І. Сесак // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. Т.8. : Мат. четвертого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2006. – 324-337 с.
23. Сецинский Е. Город Каменец-Подольский: Историческое описание / Е. Сецинский. – К., 1895. – 257 с.
24. Устав епархиальных женских училищ // ПЕВ. – 1868. – № 24. – С. 479.

ТАТЬЯНА ЗУЗЯК

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ УЧИТЕЛЯ В ЖЕНСКИХ ДУХОВНЫХ УЧИЛИЩАХ ПОДОЛЬЯ (ВТОРАЯ ПОЛ. XIX – НАЧАЛО XX В.).

В статье на основе архивных и литературных источников прослежена история профессионального становления учителя в женских духовных училищах Подолия. Рассмотрена организация учебно-воспитательного процесса и подчеркнута роль и значение изучения педагогики, дидактики, методики в становлении учителя на Подолие.

Доказано, что во второй половине XIX – в начале XX в. женские духовные училища стали ведущими женскими средними учебными заведениями в профессиональной подготовке учителей на Подолье.

Ключевые слова: педагогическое образование, Подолье, Подольское женское училище духовного ведомства, Тульчинское епархиальное училище, педагогический класс.

ZUZYAK T.

PROFESSIONAL FORMATION OF THE TEACHER IN THE PODOLIE WOMEN'S RELIGIOUS SCHOOLS (SECOND HALF OF XIX – THE BEGINNING OF THE XX CENTURY.).

Traced the history of professional development of teachers in the Podolie women's religious schools: Podolie female college of spiritual department and Tulchin diocesan school using the basis of archival and literary sources. It was noted that they were the first and only women's secondary schools of Podolie, the main objectives of which were to prepare teachers to Podolie parochial and public schools.

Showed the organization of the educational process. Considered that the graduates of religious schools were to work as teachers in the public schools or teacher in the same schools-high school graduates were involved in the study of pedagogy, didactics and practical lessons in primary schools. Indicated that a major role in the study of pedagogy was the writing of compositions. Proved that the introduction of pedagogy in the range of subjects that are taught in the religious schools of Podolie women's, these institutions have expanded their educational value.

Noted that for the first time schools teaching had such subjects as music, playing the violin, drawing, hygiene, French. Noted these skills were needed very much for the pedagogical training of future teachers of public schools.

Considered that for improving the preparation of students to the educational activities in the family and school, and to their general education at the beginning of the XX century 7th educational classes were opened. Noted that pupils of 7th grade Podolie spiritual women's schools received more scientific and pedagogical education and adulthood shall take office home teacher.

Proved that the certificate of completion of religious schools let the limited future for rural teacher of parochial school, whose work was the lowest paid in the education system, so the girls after graduation did not aspire to go to teach. Despite the fact that the school had limited training course, at the same time maintaining educational affairs complicated many subject and programs with insufficient 6 years period. Proved that in the second half of XIX – early XX century female religious schools have become the leading women's secondary educational institutions in the training of teachers of Podolie. At the same time, it pointed that Podolie women's college of spiritual department and Tulchin diocesan school were not special pedagogical institutions, and gave secondary education.

Keywords: teacher education, Podolie, Podolie female school of spiritual department, Tulchin diocesan school, teaching class.